

REÁLNÁ KONVERGENCE – PŘEDPOKLAD PLYNULE INTEGRACE DO EVROPSKÉ UNIE

Růžena VINTROVÁ, Úřad vlády ČR, Praha

1. Úvod

Základní charakteristikou ekonomické vyspělosti země je její ekonomická úroveň, vyjadřující výkon ekonomiky v poměru k celkovému počtu obyvatelstva. Vývoj této charakteristiky lze měřit ukazatelem hrubého domácího produktu v propočtu na obyvatele za určité období ve stálých cenách. Reálná konvergence, představující přibližování ekonomické úrovně dané země k referenční zemi nebo společenství, se pak hodnotí v ukazatelích měřených paritou kupní síly, aby byl vyloučen vliv rozdílných cenových hladin.¹⁾

Ekonomická úroveň představuje tokovou veličinu na rozdíl od národního bohatství vyjadřujícího kumulovaný objem fyzického i nehmotného kapitálu za celé vývojové období. Pořadí zemí podle obou těchto ekonomických veličin se může po určitou dobu významně odlišovat. Např. Irsko předstihlo v 90. letech Spojené království podle výše hrubého domácího produktu na obyvatele téměř o pětinu. Avšak vzhledem k tomu, že dlouhodobě bylo – na rozdíl od svého mocnějšího souseda – chudou zemí, rozdíl v nakupeném národním bohatství mezi těmito ostrovními zeměmi bude ještě dlouho přetrvávat. Podobně je tomu při srovnání České republiky nebo Slovinska s ostatními kandidátskými státy Evropské unie. I když se tyto státy v ekonomické úrovni díky rychlejšímu ekonomickému růstu k České republice postupně přibližují, rozdíl v národním bohatství v dohledné době nezmizí.

Od ekonomické úrovně země se odvíjejí další základní parametry, především úroveň reálných mezd i sociálních příjmů obyvatelstva, která je v ekonomicky méně vyvinutých zemích relativně nižší v důsledku nižší produktivity práce. Jak dokazují empirická srovnání, s ekonomickou úrovní koreluje též cenová hladina, která je v ekonomicky méně vyvinutých zemích výrazně nižší než v zemích vyspělých.

Při vyrovnávání ekonomické úrovně se cenová hladina méně vyvinutých zemí přibližuje k zemím vyspělým. Rychlejší růst cen v procesu dohánění ekonomické úrovně vysvětluje ekonomická teorie působením tzv. Balassova-Samuelsonova efektu.²⁾ V praxi ovšem existuje řada dalších vlivů, např. rychle probíhající strukturální změny

1) V zemích Evropské unie se pro vyjádření parity kupní síly používají jednotky PPS (Purchasing Power Standards), které měří poměr domácí cenové hladiny jednotlivých členských zemí k průměru za celé společenství podle cen vybraných druhů zboží a služeb (reprezentantů), tvořících obsah výdajových složek HDP, tj. spotřebního i investičního „koše“ s určenými vahami. Lze tedy srovnávat poměr celkové cenové hladiny hrubého domácího produktu (reciprokou hodnotou je tzv. koeficient ERDI – Exchange Rate Deviation Index) nebo zvlášť cenovou hladinu výdajů na spotřebu domácností, vlády, investic do fixního kapitálu atd.

2) Tento efekt je založen na rozdílném růstu produktivity práce. Roste-li v procesu dohánění produktivity v obchodovatelném sektoru ekonomiky rychleji než v zahraničí, nedokáže zpravidla růst produktivity v neobchodovatelném sektoru držet stejné tempo. Nicméně mzdy v neobchodovatelném sektoru mají tendenci růst téměř stejně rychle jako v sektoru obchodovatelném. V neobchodovatelném sektoru tak vzniká mezera mezi růstem produktivity a mezd, která je zdrojem vyšší míry inflace. Z toho plyne i vyšší míra inflace v celé ekonomice ve srovnání se zahraničím.

zvyšují podíl statisticky nezachycených kvalitativních změn, představujících tzv. „fiktivní inflaci“, dále odstraňování cenových diskriminací v zahraničním obchodě, umožnění zapojením do mezinárodních obytových sítí nebo vymizením cenových srážek na nezavedené „zboží z východu“ atd.

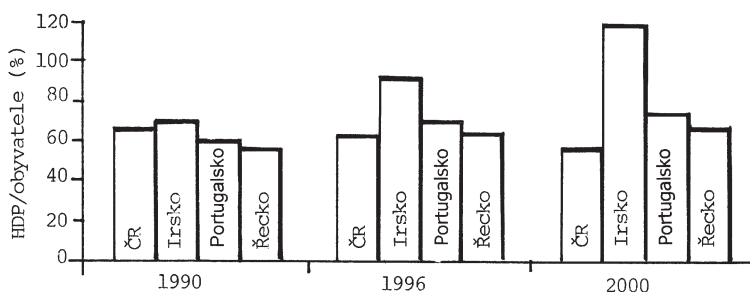
Integrace zemí rozdílné ekonomické úrovně může představovat rizika pro obě strany. Z hlediska zaostávající země tato rizika spočívají v tom, že jednotlivé základní parametry – ekonomická, cenová a mzdová úroveň – se mohou vyvíjet nerovnoměrně, s určitými výkyvy. Když se ceny příliš rychle sblíží s jejich úrovní ve vyspělých zemích a předbíhají tak možnosti, dané růstem produktivity práce, klesá reálná mzda a životní úroveň. Když se přitom podlehnou mzdovým tlakům a mzdy se zvýší rychleji než produktivita, klesá konkurenceschopnost podniků, které musejí propouštět své zaměstnance, a zvyšuje se tak nezaměstnanost. Spolehlivou zábranou proti možným poruchám v ekonomickém vývoji je rychlé přibližování ekonomické úrovně na bázi růstu produktivity práce. Reálná konvergence pak vytváří prostor pro přibližování mzdové i cenové úrovně.

2. Pozice České republiky v ekonomické úrovni

Česká republika v ekonomické úrovni silně zaostává za západoevropským průměrem, přitom však v současné vlně rozšiřování Evropské unie stále patří k ekonomicky nejvyvinutějším zemím regionu střední a východní Evropy. Hrubý domácí produkt na obyvatele v paritě kupní síly dosahuje v současnosti kolem 60 % průměru zemí EU-15, zatímco v Maďarsku a na Slovensku je to kolem 50 %, v Polsku a Estonsku kolem 40 % a v ostatních kandidátských zemích ještě méně – kolem 30 %. Pouze Slovinsko dosahuje úrovně vyšší – zhruba 70 %. Ekonomická úroveň ČR je tak srovnatelná s „předvstupní“ úrovní Irska nebo Řecka a je podstatně vyšší než byla v roce vstupu do EU úroveň Portugalska, dosahující pouze 52 %.

Graf 1

Hrubý domácí produkt na obyvatele v ČR a vybraných zemích EU (v paritě kupní síly, EU=100)

Pramen: OECD Main Economic Indicators, 2002; International Comparison of GDP in Europe 1996, United Nations 1999, vlastní propočty.

V průběhu transformačního období Česká republika postupovala pomaleji v restrukturalizaci a modernizaci ekonomiky než některé jiné kandidátské země, což se odrazilo v pomalejší dynamice ekonomického růstu, vyúsňující do částečné ztráty výchozího předstihu. Relativní ekonomická pozice, měřená výší hrubého domácího produktu na obyvatele v paritě kupní síly ve vztahu k zemím EU-15, se v ČR mezi roky 1990 a 2000 o celých 10 procentních bodů zhoršila, zatímco v Polsku se ve stej-

Tabulka 1

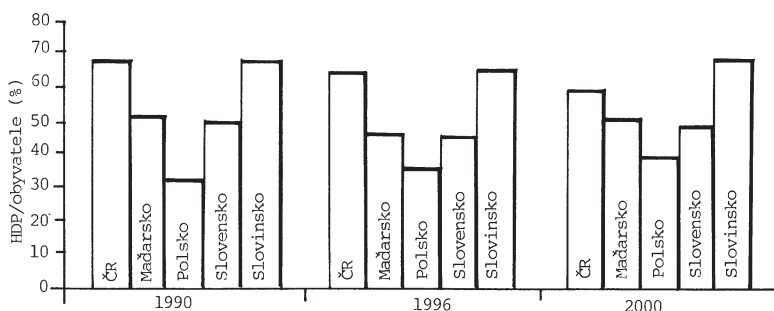
Hrubý domácí produkt v zemích střední a východní Evropy v poměru k Evropské unii a Německu

	ČR	Maďarsko	Polsko	Slovensko	Slovinsko
na obyvatele v roce 2000 ¹⁾ v EUR/PPS	13 500	11 700	8 700	10 800	16 100
EU = 100	60	52	39	48	72
SRN = 100	56	48	36	45	67
tempa růstu 1993 – 2000, roční průměr % ²⁾	1,6	3,1	5,3	3,6	4,0
2001	3,3	3,8	1,1	3,3	3,0

1) Strategy Paper ..., 2001.

2) CESTAT Statistical Bulletin, vlastní propočty.

Graf 2

Hrubý domácí produkt na obyvatele v zemích střední a východní Evropy (v paritě kupní síly, EU = 100)

Pramen: OECD Main Economic Indicators, 2002; International Comparison of GDP in Europe 1996, United Nations 1999; Strategy Paper..., 2001, vlastní propočty.

ném období o 6 procentních bodů zlepšila a ostatní středoevropské kandidátské země alespoň vyrovnaly svou pozici na výchozí stav před transformační krizí. Obrat v České republice nastal až od roku 2001, kdy bylo dosaženo výrazného předstihu v tempech růstu hrubého domácího produktu před průměrným tempem v zemích EU-15 (3,3 % ve srovnání s 1,6 %) a byl tak znovu nastartován proces dohánění ekonomické úrovně unie.

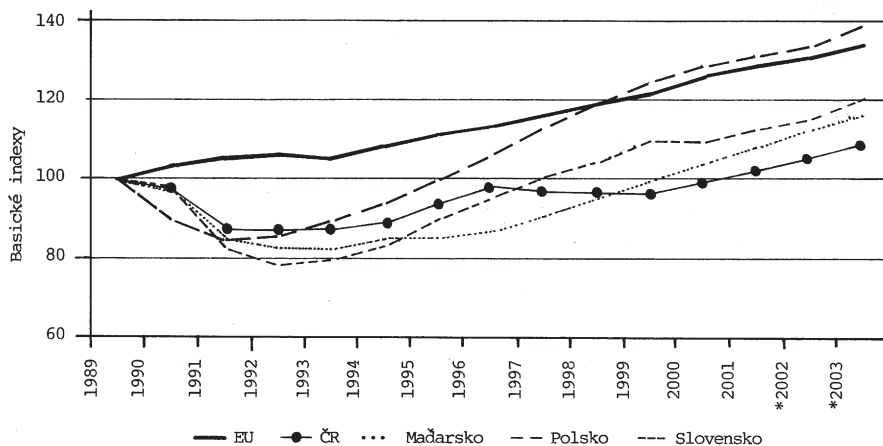
K objektivním příčinám obtížnější restrukturalizace v ČR lze zařadit **celkovou předimenzovanost průmyslu**, založeného na velké šíři sortimentu a převažujícím zastoupení tradičních odvětví, která se obtížněji přizpůsobují změnám poptávky. V rámci existující dělby práce v bývalém společenství RVHP se z České republiky vyvážely miliony tun oceli, miliony párů obuvi, tisíce nákladních automobilů, stovky lokomotiv, velké investiční celky atd. Po rozpadu tohoto autarkního trhu nebylo možno pokračovat ve stejném zaměření výroby, která navíc v období odtržení od vývoje ve vyspělejší části světa značně technicky zaostala. Restrukturalizace výroby je v takovémto podmínkách mnohem náročnější než v Maďarsku nebo Polsku, kde byl podíl průmyslu, zejména těžkého, výrazně nižší a šíře vyráběného sortimentu menší.

Ke specifickým handicapům české ekonomiky patřila **tuhá centralizace**, zděděná z minulého režimu. Byla spojena s nedostatkem zkušeností z drobného a středního podnikání, které bylo v sousedním Polsku i Maďarsku mnohem rozšířenější.

Z teorii konvergence je znám tzv. efekt dohánění (catching-up), charakterizovaný tím, že méně ekonomicky vyspělé ekonomiky mohou rychleji dohánět ekonomiky vyspělejší v důsledku přebírání již vyvinutých technologií, organizačních postupů a jiných nových poznatků. Tento efekt se zatím neprosadil ve vztahu české ekonomiky k ekonomice zemí EU. Jeho působením však lze částečně vysvětlit např. rychlejší vývoj dříve zaostávajícího Polska, které v roce 1990 mělo poloviční hrubý domácí produkt na obyvatele než ČR a nyní dosahuje již dvou třetin.

Graf 3

Vývoj hrubého domácího produktu v EU a v zemích střední a východní Evropy (1989 = 100, stálé ceny)

*) Predikce.

Pramen: OECD Economic Outlook, 2001; CESTAT Statistical Bulletin 1996 – 2002; národní ročenky.

Kromě uváděných objektivních příčin existovaly i nedostatky ve vlastní transformační strategii. Šlo jednak o celkové podcenění a zpoždění institucionálních změn a o nedostatečnou podporu zvyšování konkurenceschopnosti podnikové sféry, jednak o aplikovanou makroekonomickou politiku, která až do posledních let předchozí dekády dostatečně neprosazovala prioritu hospodářského růstu před ostatními ekonomickými cíli.

Počáteční představy o klíčovém momentech přechodu k tržní ekonomice stavěly do popředí rychlou liberalizaci cen, zahraničního obchodu i kapitálových trhů. V tomto ohledu ČR postupovala rychleji než ostatní země. Podle speciálně konstruovaného indexu liberalizace, odrážejícího vážený průměr charakteristik liberalizace domácího trhu, zahraničního obchodu a privatizace včetně reformy bankovníctví, dosáhla ČR v kumulaci za prvních 8 let transformace nejvyšších hodnot spolu s Maďarskem a Estonskem, a to 0,93 z maxima 1,00. Tímto faktorem tedy zaostávání ČR v ekonomickém růstu vysvětlit nelze.

Mezi analytiky domácích i mezinárodních institucí se vytváří určitý konsensus o tom, že k příčinám pomalejšího postupu transformace lze řadit především zpoždění v prosazování některých důležitých systémových a institucionálních přeměn. Uplatňované metody privatizace nedostatečně motivovaly k hlubší restrukturalizaci a mo-

dernizaci výroby a podporovaly spíše „projíždání“ existujících aktiv. Poměrně dlouho přetrvávaly bariéry pro vstup na trh a výstup z něho. Spolu s vágním právním prostředím a špatnou vymahatelností práva to v počátečních fázích transformace vytvářelo podmínky pro tunelování a korupci.

Zlepšení nastalo až v posledních letech, kdy došlo vlivem řady opatření, především zlepšení právního prostředí a zvýšení investičních pobídek pro zahraniční investory, k urychlení restrukturalizace ekonomiky, které pomohlo k překonání recese a obnově ekonomického růstu. Tyto procesy byly významně urychleny přípravou na vstup do Evropské unie.

Potřeba hlubší analýzy uplatňovaných priorit v makroekonomické politice vyniká při mezinárodním srovnání s úspěšnějšími transformujícími se zeměmi. Výchozí výhodou české ekonomiky byla menší vnitřní i vnější nerovnováha. Existoval zde jak nižší převis domácí poptávky nad nabídkou, dokumentovaný na spotřebitelském trhu, tak i nižší míra zahraniční zadluženosti – v bývalém Československu činila v roce 1989 jen 15 % HDP, v Polsku 59 % a v Maďarsku dokonce 71 %. Maďarsko však dokázalo tento svůj handicap přeměnit ve výhodu, když z nutnosti privatizovalo své podniky do rukou zahraničních investorů, přinášejících dodatečný kapitál i znalosti. Restrukturalizace zde probíhala rychleji a dnes již je např. v maďarském vývozu vyšší podíl oborů high-tech než ve vývozu z ČR.

Lepší výchozí stav v makroekonomické rovnováze umožňoval hned od počátku transformace prosazovat nízkou inflaci a udržet poměrně stabilní měnu. Pouze v České republice byla míra inflace v letech 1993 – 2000 jednomístná a činila průměrně ročně 9,1 %. V Maďarsku a Polsku byla dvojnásobná, dosahovala zde 18,1 %, resp. 19,5 %. Koruna ztratila nejméně ze své výchozí hodnoty ve srovnání s forintem nebo zlotým, které po většinu období devalvovaly metodou plovoucího kurzu. Koncem roku 2001 byla její nominální hodnota vůči zanikající německé marce dokonce vyšší než nízká nastavený kurz na počátku transformace.

Tabulka 2

Míry inflace v zemích střední a východní Evropy (roční průměry na bázi spotřebitelských cen)

	ČR	Maďarsko	Polsko	Slovensko	Slovinsko
1993 – 2000	9,1	18,1	19,5	10,9	10,6
2001	4,7	9,2	5,5	7,3	8,4

Pramen: CESTAT Statistical Bulletin 1995 – 2001, vlastní propočty.

Odvrácenou stranou poměrně nízké míry inflace byl brzdící vliv na restrukturalizaci výroby. Při deformovaných cenových relacích a existující nepružnosti cen a mezd směrem dolů zpomaluje snaha o rychlou dezinflaci přirozené přizpůsobovací procesy a brzdí alokaci kapitálu podle tržních kritérií.

Transformujícím se ekonomikám, překonávajícím zaostávání v ekonomické úrovni, je vlastní vyšší míra inflace než stabilizovaným vyspělým ekonomikám. I uvnitř Evropské unie mají nejrychleji rostoucí ekonomiky Irsko, Španělska a Portugalska podstatně vyšší inflační míry než stabilizované nejvyspělejší ekonomiky Německa, Rakouska nebo severských zemí. Stejná závislost byla zjištěna i v celosvětovém měřítku v analýzách Mezinárodního měnového fondu. Rychle rostoucí ekonomiky, které v celém poválečném období dosahovaly temp ekonomického růstu mezi 5 až 10 %, měly míru inflace rovněž v rozmezí 5 až 10 % (viz *The Rise and Fall of Inflation*, IMF, 1996).

Úspěšně se transformující Maďarsko ve své strategii jasně preferovalo rychlý ekonomický růst na bázi restrukturalizace. Cíle v nominální konvergenci, tj. v přibližování se Maastrichtským kritériím, nebyly přítom ani zdaleka tak ambiciózní jako

v ČR. Např. i ve druhé polovině 90. let se zde počítalo s dvoumístnou inflací, zatímco v České republice byl inflační průměr již pod 7 % a cíle pro první polovinu současné dekády směřují mezi 2 – 5 %. Výchozí situace byla v české ekonomice pro stanovení náročnějších cílů v nominální konvergenci jistě příznivější. Lze se však tázat, zda byly dostatečně brány v úvahu nedořešené transformační úkoly, projevující se v potřebě hlubší restrukturalizace zejména velkých průmyslových podniků.

Maastrichtská kritéria jsou „šita na míru“ stabilizovaným ekonomikám eurozóny. V kandidátských zemích EU – při existujících rozdílech v ekonomické úrovni a cenových relacích i cenových hladinách – mohou být předčasné snahy o jejich rychlé dosažení kontraproduktivní, nebo• brzdí restrukturalizaci a dusí ekonomický růst. Zachování nutné míry makroekonomické stability sice není možno opomíjet, náročnost jejích charakteristik však nelze určovat podle vyspělých stabilizovaných zemí. Česká republika má své vlastní zkušenosti z vleklé recese před koncem 90. let. Zkušenost Polska z roku 2001, kdy pokus o rychlou dezinflaci skončil v prudkém zbrzdění ekonomického růstu, je varovná.

Na rozdíl od druhé poloviny 90. let, kdy nepříznivé působení striktní měnové politiky výrazně prohlubovalo vzniklou recesi,³⁾ by v budoucnu měla i v ČR být v makroekonomické politice důsledně prosazována priorita ekonomického růstu jak v předvstupním období, tak i v prvních letech po vstupu do EU, pokud nebude dosaženo alespoň tří čtvrtin průměrné ekonomické úrovně zemí celého společenství. Zkušenost ukazuje, že takovýto stupeň reálné konvergence představuje již určitou záruku bezporuchového průběhu integrace.

3. Vybavenost fixním kapitálem, míra investic a národních úspor

Přibližování k ekonomické úrovni zemí EU se odvíjí od současného ekonomického výkonu, jehož další vývoj závisí na vybavenosti výrobními faktory a na připravenosti institucionálního prostředí.

Dosahovaná vyšší ekonomická úroveň ČR zajišťuje při relativně vysoké míře národních úspor podstatně vyšší míru investic i vybavenost fixním kapitálem než v ostatních kandidátských zemích. I tak však jde o podstatně nižší reálné objemy investic než v zemích EU. Hrubá tvorba fixního kapitálu v propočtu na obyvatele představovala v ČR v průběhu 90. let ve srovnatelném paritním ocenění zhruba 60 – 80 % průměrné úrovně zemí EU-15, zatímco v ostatních kandidátských zemích s výjimkou Slovinska to bylo jen 30 – 60 %.

Míra investic, měřená jako podíl tvorby fixního kapitálu na HDP, činila v průměru za celou dobu existence České republiky téměř 30 % a vysoce tak převyšovala průměrný ukazatel v zemích EU-15, který se pohyboval kolem 20 %. Byla také podstatně vyšší než v ostatních zemích střední a východní Evropy s výjimkou Slovenska. Maxima ve výši 32 % bylo dosaženo v letech 1995 – 1996, v posledních 3 letech se míry pohybují kolem 28 %. V mezinárodním srovnání zůstává míra investic v ČR i nadále vysoce nadprůměrná, ze středoevropských zemí dosahuje vyšší míry pouze Slovensko.

3) Vysoké úrokové míry přetrvávaly v průběhu celého prvního pololetí roku 1998, tedy dlouho po měnových turbulencích z května 1997, ačkoliv kurz CZK se již opětovně zpevnil až k hodnotám pod 18 CZK/DEM. V březnu 1998 činil úrokový diferenciál ve vztahu k Bundesbance téměř 10 procentních bodů (podle dvoutýdenní repo sazby) a snižování sazeb probíhalo i nadále velice pomalu.

Tabulka 3

Investice v propočtu na obyvatele v zemích střední a východní Evropy (hrubá tvorba fixního kapitálu v paritě kupní síly)

	ČR	Maďarsko	Polsko	Slovensko	Slovinsko
1996 EU-15 = 100	78	35	27	59	70
1999 EUR/PPS	2 409	1 695	1 573	1 848	3 379
EU-15 = 100	56	39	37	43	79

Pramen: 1996: Eurostat-OECD Purchasing Power Parity Programme; 1999: OECD Main Economic Indicators, 2002.

Při posuzování kapacitního efektu investic v mezinárodním srovnání je nutno přihlídnout jak k jejich odvětvové a věcné struktuře, tak i k relativně vysokým cenám investic ve všech tranzitivních zemích. Míry investic běžně vyjadřované v domácích cenách se od paritních cen, zjišťovaných na základě Evropských srovnávacích programů (ECP – European Comparison Programmes), značně liší směrem nahoru. V roce 1996 byly vyšší v ČR a na Slovensku o 10, resp. 14 procentních bodů, v Maďarsku a Polsku o 7 – 8 bodů a ve Slovinsku, které má nejbližší cenové relace k zemím EU, o 3 body (viz OECD Purchasing ..., 1999).⁴⁾ Výsledky ECP za rok 1999 v odpovídající „sčitatelné“ metodě zatím nebyly publikovány. Lze předpokládat, že s cenovým růstem ostatních komodit docházelo k určitému sblížování s cenami investic, které jsou ve větší míře dováženy (a tudíž od počátku ovlivňovány vyšší zahraniční cenovou hladinou).

Tabulka 4

Míra investic v zemích střední a východní Evropy (hrubá tvorba fixního kapitálu v % k HDP, běžné ceny)

	ČR	Maďarsko	Polsko	Slovensko	Slovinsko
1996 v domácích cenách	31,8	21,4	20,9	36,9	22,6
v mezinárodních cenách	21,4	13,2	14,0	23,1	19,6
2000 v domácích cenách	28,3	24,3	24,9	30,0	26,7

Pramen: domácí ceny: CESTAT, Statistical Bulletin 2001, č. 4; mezinárodní ceny: OECD Purchasing Power Parity Programme, OECD 1999.

Rozsah investic se nedostatečně odráží v přírůstku hrubého domácího produktu v ČR. Efektivnost investic, charakterizovaná jejich poměrem k přírůstku HDP (tzv. koeficientem ICOR – Incremental Capital-Output Ratio) byla v průběhu transformace mimořádně nepříznivá. Na jednotku přírůstku HDP bylo nutno v letech 1994 –

4) Jde o přepočty agregační metodou GK (Geari-Khamis), ve které jsou na rozdíl od metody EKS (Elteto-Köves-Szulc) jednotlivé výdajové složky HDP sčitatelné. Ovšem i takto počítaná míra má své zkreslení. Mezinárodní ceny nadhodnocují podíl veřejné spotřeby v tranzitivních zemích, nebo přidáná hodnota ve veřejném sektoru, vyčíslovaná podle mzdových nákladů a opotřebení základních fondů, je při jejich použití silně ovlivněna velkými mzdovými rozdíly ve vztahu k vyspělým zemím. Podíl výdajů na konečnou spotřebu sektoru vlády v mezinárodních cenách v zemích střední a východní Evropy s výjimkou Slovinska dosahuje při tomto způsobu výpočtu enormní výše kolem 30 % HDP, zatímco v domácích cenových relacích se pohybuje kolem 20 %. Nadhodnocení výdajů na veřejnou spotřebu pak fiktivně sráží podíl investic v mezinárodních cenách.

1998 vynaložit v průměru 22 jednotek investic, zatímco v Polsku stačilo 9 a v Maďarsku pouze 3.⁵⁾

Příčiny nízkého efektu z nových investic lze hledat – kromě propadu ekonomiky do recese ve druhé polovině 90. let – ve velkých strukturálních přesunech v počátečních letech transformace, souvisejících se změnou domácí i zahraniční poptávky. Ty znehodnotily značnou část existujícího fyzického kapitálu, který musel být nahrazen s tím, že efekt se dostaví s určitým zpožděním. Z významné části šlo též o daň za nápravu dříve zničeného životního prostředí. ČR patřila k nejvíce znečištěným územím „černého trojúhelníku“. Vynaložené velké ekologické investice se ve standardních ukazatelích ekonomického růstu přímo vůbec neodrážejí. Investičně náročné je rovněž budování dopravní infrastruktury, jejíž efekty pro růst celkového ekonomického výkonu jsou spíše nepřímé a dlouhodobé.⁶⁾

Také vybavenost technickou a dopravní infrastrukturou (telekomunikace a informační technologie, hustota dopravních sítí) je v důsledku minulého vývoje v ČR na podstatně vyšší úrovni než v ostatních zemích regionu s výjimkou Slovinska. Lze ji posuzovat na základě některých vybraných naturálních ukazatelů.

Tabulka 5

Vybavenost zemí střední a východní Evropy dopravní a telekomunikační infrastrukturou v roce 2001

Ukazatel	ČR	Maďarsko	Polsko	Slovensko	Slovinsko
Železniční síť km/1000 km ²	120	85	72	75	59
Veřejná silniční síť km/1000 km ²	703	326	1192	871 ¹⁾	995
Délka dálnic v km	499	448	295	296	427
Osobní automobily na 1000 obyvatel	362	236	259	236	426
Počet telefonů na 1000 obyvatel	800 ²⁾	347	278 ³⁾	520 ²⁾	406

1) Včetně dálnic, hlavních silnic, okresních silnic a místních komunikací.

2) Včetně mobilních telefonních stanic.

3) Standardní telefonní linky.

Pramen: CESTAT Statistical Bulletin, 2001, č. 4.

Vysoká míra investic vyžaduje i **vysokou míru národních úspor**, která se ve druhé polovině 90. let v ČR pohybovala mezi 25 – 30 %. V mezinárodním srovnání tak výsoce přesahovala míru úspor v ostatních tranzitivních zemích i v zemích EU-15.

5) Vzhledem k velkým výkyvům v tempech růstu HDP a relativně vysoké míře inflace v transformujících se zemích byl v publikaci OECD Economic Surveys, Czech Republic 2000, ze které vyšli koeficientů cituji, použit víceletý průměr podle modifikovaného vzorce:

$$ICOR(t) = \text{investice}_{(t-1)} / \text{HDP}_{(t-1)} \quad \text{reálný HDP}_{(t)} / \text{reálný HDP}_{(t-1)} - 1$$

6) Investice do infrastrukturních odvětví, tj. do energetiky a vodního hospodářství (odsířování klasických elektráren, čistírny odpadních vod, jaderná elektrárna Temelín atd.) a investice do odvětví dopravy a telekomunikací (ropovod Ingolstadt, dálnice, železniční koridory, telefonní sítě apod.) představovaly v polovině 90. let téměř polovinu investic nefinančních podniků, zatímco podíl investic do zpracovatelského průmyslu se pohyboval kolem 30 %. V současnosti se podíl investic do uváděných infrastrukturních odvětví snížil z původních 46 % na 33 %, zatímco podíl zpracovatelského průmyslu naopak vzrostl na 38 %. S těmito novými strukturálními posuny se koeficient ICOR po překonání recese a obnovení ekonomického růstu začal snižovat.

Tabulka 6

Míra národních úspor v zemích střední a východní Evropy (v % HDP)

	ČR	Maďarsko	Polsko	Slovensko	Slovinsko
1998	27,7	24,8	21,8	25,6	25,6
1999	25,0	24,5	19,6	26,0	25,0
2000	25,1	27,2	19,8	26,4	24,5

Pramen: CESTAT Statistical Bulletin, 2001 č. 4, vlastní propočty. Národní úspory spočteny jako rozdíl hrubé tvorby kapitálu a deficitu běžného účtu platební bilance.

Národní úspory byly vydatně doplňovány úsporami zahraničními, zejména v letech 1996 – 1997, kdy deficity běžného účtu platební bilance dosahovaly až 7 % HDP. Restriktivní opatření v následujících dvou letech vedla k poklesu čerpání ze zahraničních úspor na 2 – 3 % HDP. S obnovením ekonomického růstu deficity opět stoupají. V roce 2000 dosáhl deficit běžného účtu 4,5 % HDP (též vlivem prudce zvýšených cen ropy) a v roce 2001 pak 4,7 %. Vnější deficit, blížící se k hranici 5 %, by již mohl představovat pro ekonomiku určité nebezpečí. Toto riziko však je – na rozdíl od období předcházejícího měnovým turbulencím v roce 1997 – tlumeno tím, že deficit je zcela pokrýván přílivem přímých zahraničních investic (PZI).

Přímé zahraniční investice jako doplňující zdroj financování fixního kapitálu doznaly v posledních letech v ČR mimořádný vzestup. V kumulaci za celé období transformace předstihla Česká republika v roce 2000 Maďarsko, které bylo dříve v rámci zemí střední a východní Evropy na prvním místě. Roční objem PZI dosáhl ve stejném roce mimořádné výše 9 % HDP. V roce 2001 došlo sice k určitému snížení přílivu, jeho roční objem však zůstal na stále vysoké úrovni (4,9 mld. USD, tj. 8,7 % HDP). Vedle investic, souvisejících s privatizací velkých podniků a bank, se začaly šířit i velké průmyslové investice „na zelené louce“ (viz příklady z poslední doby jako jsou investice firmy Philips v Hranicích na Moravě nebo automobilek Toyota a PSA Peugeot Citroen v Kolíně apod.).

Tabulka 7

Přímé zahraniční investice v zemích střední a východní Evropy v roce 2000

	ČR	Maďarsko	Polsko	Slovensko	Slovinsko
Zásoba na obyvatele v EUR	2 213	1 790	671	1 000	1 348
Roční objem v % HDP	9,0	2,9	5,3	10,8	1,0

Pramen: Strategy Paper ..., 2001.

Atraktivnost České republiky pro pokračování vysokého přílivu přímých zahraničních investic bude podporována postupujícím zkvalitňováním institucionálního prostředí, souvisejícím s přípravou na vstup do EU, a zvláště pak v období po vstupu. Zkušenosti dosavadních členských zemí EU ukazují na tuto tendenci, která by mohla alespoň částečně kompenzovat úbytek PZI, související se skončením privatizace velkých podniků a bank. Zahraniční investoři budou moci intenzivněji využívat velkých rozdílů ve mzdové úrovni při slušné kvalitaci a dostatečné přizpůsobivosti pracovních sil, navíc při využití geografické blízkosti západních regionů ČR k centrům ekonomicky nejvyspělejších zemí EU. Co nejdelší možné využívání investičních pobídek je přitom ovšem stále žádoucí.

Modernizační investice, umožňované vysokou mírou domácích úspor a přílivem přímých zahraničních investic, zůstávají klíčovou podmínkou zlepšení vybavenosti práce a posunu k sofistikovanějším výrobám, odpovídajícím předpokladům ve vzdě-

lanosti pracovních sil. Předpoklady a výhledy ČR k dohánění ekonomické úrovně členských zemí EU jsou v tomto směru poměrně příznivé.

4. Produktivita práce, jednotkové pracovní náklady a konkurenční schopnost

V makroekonomickém pohledu lze konkurenční schopnost charakterizovat úrovní národohospodářské produktivity práce a souhrnnou efektivností vloženého kapitálu. Výše hrubého domácího produktu na obyvatele je kromě produktivity práce (hrubého domácího produktu na pracovníka) ovlivněna též mírou ekonomické aktivity obyvatelstva, mírou nezaměstnanosti a konečně i demografickými faktory (podílem obyvatelstva v produktivním věku).

Míra ekonomické aktivity (podíl zaměstnaných a nezaměstnaných na obyvatelstvu v produktivním věku) zůstává v ČR i po značném poklesu zaměstnanosti žen a vzrůstu počtu studujících v mezinárodním srovnání poměrně vysoká (cca 80 %, tj. zhruba o 9 bodů více než v Německu). Míra nezaměstnanosti se ve srovnání s počátkem 90. let silně zvýšila. Pohybuje se v posledních několika letech kolem 8 – 9 %, tj. zhruba na úrovni průměru zemí Evropské unie. V rámci regionu střední a východní Evropy se ČR spolu s Maďarskem a Slovinskem nachází mezi zeměmi s nízkou úrovní, zatímco Polsko a Slovensko mají míru nezaměstnanosti více než dvojnásobnou.

Dík populačnímu boomu 70. let a poté prudkému snížení porodnosti v posledních dvou dekáдах existuje v ČR dočasně relativně vysoký podíl obyvatelstva v produktivním věku (téměř 70 % obyvatelstva se nachází ve věku 15 – 64 let, tj. asi o bod více než např. v Německu). Tento momentálně příznivý faktor bude postupně slábnout s příchodem slabších populačních ročníků do produktivního věku, což bude silně zatěžovat penzijní systémy i systémy zdravotního pojištění.

Tabulka 8

Míra nezaměstnanosti v zemích střední a východní Evropy¹⁾

Rok	ČR	Maďarsko	Polsko	Slovensko	Slovinsko
2000	8,8	6,4	16,1	18,6	7,0
2001	8,1	5,7	18,2	19,2	6,4

1) Podle definice Mezinárodní organizace práce (LFS, Labour Force Statistics).

Pramen: CESTAT Statistical Bulletin, 2001, č. 4.

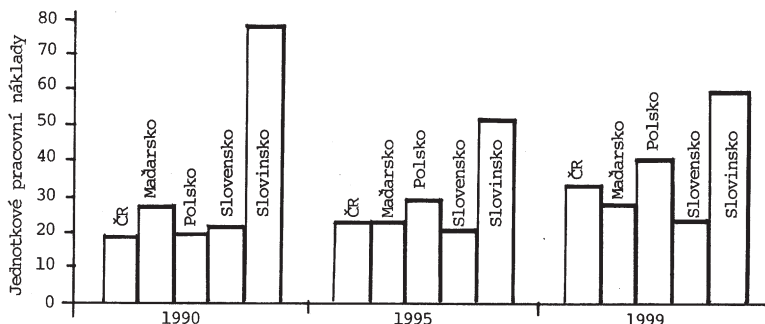
Všechny jmenované charakteristiky využití pracovních sil, tj. míry ekonomické aktivity obyvatelstva i zaměstnanosti, jakož i demografické faktory „nadlepšují“ mezinárodní postavení české ekonomiky v ekonomické úrovni. Hrubý domácí produkt na pracovníka vykazuje poněkud slabší pozici než v propočtu na obyvatele. Např. ve vztahu k Německu dosahoval v roce 2000 hrubý domácí produkt na obyvatele v paritě kupní síly 56 %, avšak v propočtu na pracovníka pouze 54 %. Podobně tomu je ve vztahu ke kandidátským zemím EU. I tak je však úroveň národohospodářské produktivity práce v ČR v rámci zemí střední a východní Evropy po Slovinsku nejvyšší.

Handicapem ČR v transformačním období byl pomalejší růst produktivity práce než v ostatních srovnávaných zemích, jehož příčiny byly rozebírány výše. Proto docházelo při existujícím rychlejším růstu průměrných mezd ke zvyšování jednotkových pracovních nákladů,⁷⁾ a tím i ke snižování cenové (nákladové) konkurenční schopnosti české ekonomiky.

7) Mzdy včetně nákladů na sociální a zdravotní pojištění hrazené zaměstnavatelem na jednotku HDP.

Graf 4

Vývoj jednotkových pracovních nákladů v zemích střední a východní Evropy (Rakousko = 100)

Pramen: Havlik, et al., 2001, s. 40-41.

Jednotkové pracovní náklady však stále zůstávají – díky jejich prudkému poklesu na počátku transformace⁸⁾ podstatně nižší než v Polsku a zhruba poloviční ve srovnání se Slovinskem (viz graf 4). Od roku 1996 jsou již mírně vyšší než v Maďarsku. Ve srovnání s Německem nebo Rakouskem dosahují v současnosti náklady na pracovníka v kurzovém přepočtu necelé pětiny, zatímco produktivita práce, měřená jako HDP na pracovníka v paritě kupní síly, je o něco více než poloviční. Jednotkové pracovní náklady v národohospodářském měřítku jsou tedy ve srovnání se sousedními členskými zeměmi EU zhruba třetinové (v roce 1999 v poměru k SRN 0,18/0,54 = 0,33).

Relativně nejpříznivějších výsledků dosahuje ČR v agrárním sektoru, kde se úroveň produktivity práce blíží úrovni Německa, dále v odvětví obchodu, lepší než průměrné výsledky lze zaznamenat též v některých dalších placených službách. Bližší západoevropské úrovni jsou i výkony hlavních odvětví veřejného sektoru (zdravotnictví, školství). V průmyslu vychází srovnání produktivity práce a tím i jednotkových pracovních nákladů o něco hůře než v národohospodářském průměru – ve zpracovatelském průmyslu je současná úroveň produktivity práce ve vztahu k Německu odhadována na 40 %.

Pro Českou republiku s jejími průmyslovými tradicemi není vhodné zakládat dlouhodobou strategii na nízkých mzdách. Měla by se více orientovat na využití nahromaděného civilizačního potenciálu, spočívajícího ve vzdělanostní a kvalifikační úrovni obyvatelstva. To znamená orientaci na necenovou (kvalitativní) konkurenční schopnost, na výrobu sofistikovanějších výrobků s vyšší přidanou hodnotou, na odstranění srážek z ceny na „zboží z východu“, na zapojení do mezinárodních odbytových sítí atd. Tyto kvalitativní faktory zlepšují docilované zahraniční i domácí ceny a tím i národohospodářskou produktivitu práce, aniž by se nutně zvyšovala „fyzická“ produktivita práce. Jak naznačuje velký rozdíl mezi měnovým kurzem a paritou kupní síly měny, existují zde nemalé rezervy a nevyužité možnosti. V roce 2001 dosáhla srovnatelná cenová hladina HDP pouze 46 % úrovně EU-15 a necelých 45 % úrovně SRN. Vstup do Evropské unie může urychlit zvyšování kvalitativní konkurenční schopnosti díky větší důvěryhodnosti domácího prostředí pro zahraniční investory,

8) V roce 1991 klesla průměrná reálná mzda pod 70 % úrovně z roku 1989. Předstih růstu mezd před růstem produktivity práce v polovině 90. let lze chápat jako částečnou kompenzaci tohoto prudkého propadu mzdové úrovně.

umožňující rychlejší přenos know-how a lepší orientaci domácích výrobců a subdávatelů.

Analýza výrobních faktorů nasvědčuje tomu, že při využití existujících rezerv lze ve střednědobém časovém horizontu očekávat předstih temp růstu hrubého domácího produktu v České republice před průměrným tempem v Evropské unii ve výši zhruba 1,2 – 1,8 procentního bodu.

Bezporuchový průběh integračního procesu vyžaduje harmonický, sladěný postup přibližování základních ekonomických veličin – ekonomické úrovně, mzdové úrovně i cenové hladiny. Pro Českou republiku to platí tím spíše, že se uváděné parametry od jejich úrovně v Evropské unii odlišují ve velice různé míře, což riziko možných výkyvů zvyšuje. Určitým paradoxem přitom je, že zatímco ekonomická úroveň České republiky patří v rámci kandidátských zemí – spolu se Slovinskem – k nejvyšším, srovnatelná cenová úroveň patří naopak – v rozporu s empiricky zjištěnou závislostí – spolu se Slovenskem k nejnižším. Tzv. koeficient ERDI, představující reciprokní hodnotu srovnatelné cenové hladiny, dosahuje ve vztahu k průměru zemí EU-15 hodnoty 2,2 (rok 2001). Vysokou odchylku měnového kurzu od parity kupní síly lze považovat za určitou rezervu možného rychlejšího růstu hrubého domácího produktu ve všech jeho polohách, a to nejen v běžných eurech, ale i – při zvyšování kvalitativní konkurenční schopnosti a příznivějších docilovaných cenách v zahraničním obchodě – v reálném vyjádření.

Prioritou kandidátských zemí je rychlý ekonomický růst na bázi restrukturalizace ekonomiky a dosažení co možná nejvyšší míry reálné konvergence k Evropské unii. Od tohoto základu se odvíjí možnost naplňování ostatních ekonomických cílů.

Literatura

CESTAT: Statistical Bulletin, různé ročníky.

Dědek, O.: Výzvy nominální a reálné konvergence. *Politická ekonomie*, 2001, č. 6, s. 755-769.

Dědek, O.: Managing Economic Convergence and Financial Stability in the Czech Republic. *Prague Economic Papers*, 2002, č. 2, s. 121-134.

EC: Real Convergence in Candidate Countries – Past Performance and Scenarios in the Pre-Accession Economic Programmes. Brussels, European Commission 2001, ECIN/708/01-EN.

EC: Strategy Paper and Report of the European Commission on the Progress toward Accession by Each of the Candidate Countries. Brussels, European Commission, November 2001.

EC: The Euro Area in the World Economy – Developments in the First Three Years. Communication from the Commission. Brussels, European Commission, June 2002.

Havlík, P.: The Transition Countries in Early 2000. Vienna, WIIW 2000, Research Report No. 266.

Havlík, P. et al.: Transition Countries in 2001: Robust Domestic Demand, Concerns about External Fragibility Reappear. Vienna, WIIW 2001, Research Report No. 277.

Holub, T., Čihák, M.: Cenová konvergence k Evropské unii – problém relativních cen. *Politická ekonomie*, 2000, č. 5, s. 660-670.

IMF: The Rise and Fall of Inflation. World Economic Outlook. Washington, IMF 1996.

IMF: The Road to EU Accession. A Collection of Papers Covering the Czech Republic, Hungary, Poland, the Slovak Republic, Slovenia. Washington, IMF 2001.

IMF: Focus on Transition Economies. World Economic and Financial Surveys. Washington, IMF 2000, World Economic Outlook.

Kubíček, J.: Příspěvek k teorii reálné konvergence. *Politická ekonomie*, 2002, č. 5, s. 676-688.

Nachtigal, V., Srholec, M., Tomšík, V., Votavová, M.: Convergence Process of Central and

Eastern European Countries toward the European Union as Measured by Macroeconomic Polygons. *Prague Economic Papers*, 2002, č. 4, s. 291-317.

OECD: Main Economic Indicators. Paris, OECD 2002.

OECD: Economic Outlook. Paris, OECD 2001.

OECD: Purchasing Power Parity Programme. Paris, OECD 1999.

OECD: Economic Surveys – Czech Republic. Paris, OECD 2000.

Ravasio, G.: Real Economic Convergence: The Macroeconomic Dimension of Enlargement. Paris, December 2000, Paper for High Level Seminar between EU Member States and Candidate Countries.

Sarel, M: Non-linear Effects of Inflation on Economic Growth. Washington, IMF 1995, Working Paper.

Stiglitz, J. E.: Lessons and Challenges in Transition. Praha, ČNB 2000, Paper for Seminar.

Stiglitz, J. E.: Employment, Social Justice, and Societal Well-being. Geneve, 2001, Paper for ILO Global Employment Forum.

Tomšík, V., Nachtigal, V.: *Konvergence zemí střední a východní Evropy k Evropské unii*. Praha, LINDE 2002.

REAL CONVERGENCE – A PRESUMPTION FOR A FLUENT INTEGRATION INTO THE EUROPEAN UNION

Růžena VINTROVÁ, Office of the Government of the Czech Republic, nábřeží E. Beneše 4, CZ – 118 01 Prague 1 (e-mail: vintrova.ruzena@vlada.cz).

UN: International Comparison of GDP in Europe 1996. New York, United Nations 1999.

Abstract:

The economies of Central and Eastern Europe are acceding to the EU with economic levels well behind those of current Member States. Combining countries with different economic standards does give rise to certain risks. Where the convergence of the price level is too fast and is not underpinned by labour productivity growth above the level of growth in EU and by the related balancing of wage income, it could pose a threat to the standard of living due to the decline in real wages. If wage pressures are too strong, and force a rise in wages that is incommensurate to labour productivity, the competitiveness of the business sphere would decline, economic growth would slow down, and unemployment would ultimately rise. A key requirement for the smooth progression of integration is a robust economic growth on the basis of labour productivity and its harmonization with wage level and price level developments.

Keywords: real convergence, EU enlargement, economic level of candidate countries, catching-up effect, unit labour costs

JEL Classification: P240, F020, E240, J300